

باومگارتن. . کاو جلال

۱- پوختی ژیا ننام

نالکساند ر گتلیب باومگارتن ۱۷/۶/۱۷۱۴ وک پینچم کوئی خانوادکئی ل برلین هات جیهان و. باوکی، یاکب باومگارتن، فاش بوو، دایکی، زینا ئلیزابت، س سا دوی زایینی نالکساند ر جیهانی بجهشت، پینچ سا دوی ئویش باوکی. نالکساند ر ل لاین نکیی و بخوا کو؛ سائی ۱۷۲۷ ل تیک براکانیدا گواستی و ب شاری هال تاکو ل و ب رددوامی ب خوندن بدات. باومگارتن سائی ۱۷۳۰ ل زانستگئی هال و رگیرا و دستی کرد ب خوندنی تی لگی، فیل لگی کلاسیکی، پئیک و تریک، ک سائی ۱۷۳۵ ت وای کرد و بانامی ماگیستری پدرا، پاشان دوی نیو سا ب توژین و یکی فیلسوفی دکترا ("چند مرجکی هبست") ممتی فیکاری پدرا. باومگارتن سائی ۱۷۳۷ بوو ب پرفیسوری بکوری، هر ل م کاتان شدا تووشی ن خشی سیل بوو. سرباری دوورک و تن و و رگرتنی ممتی ن خشی، سائی ۱۷۳۹ برهم م سربکیی کئی ب ناویشانی "مٹافیزیکا" باوکرای و سائی ۱۷۴۰ بوو ب پرفیسوری خاون کوری ب "دانایی جیهانی و زانست جوانکان" ل فرانکفورتی سرب وباری ئدر. سائی ۱۷۵۰ بشی یکم می نووسیند باناوبانگ کئی ب ناویشانی "نائستیکا" باوکرای و. گرچی ت ندروستی باومگارتن ب رددوام پتر بر و خراپی دیشت، سرب ای ئ و ب رددوام ل بشی دوو می "نائستیکا" دا کاری د کرد، ک سائی ۱۷۵۸ باوکرای و. ئم نووسیند بت واون کراوی مای و. باومگارتن ۲۷/۵/۱۷۶۲ جیهانی بجهشت. ئ و ب نازناوی "کشفکاری ئستیک" چوو ن و مژووی فیلسوف و.

۲- باری سانسیتی ب سرب هون ر و

نایا هون ر چیی؟ ئم پرسیارکی فیلسوفیی ک باومگارتن دیکات. پئیک کان وک بابازی هنین و خیان ب ساکانی هنان ئارای کاری هون ری و خریک د کرد، واتا داخ چن ه نرا وک (ه بست، چیرک، مان، موزیک) چاک بت. ل کاتیک باومگارتن د پرسات "هون ر چیی؟"، پرسیارکئی وود کات چیی تی بوون وری هون ر، ب م ش ئ و است و خ د ک و بت ب ردم ک شتی سانسیتی، چونک سانسکان (ح واسکان) رررر کی کر کی ل هون ردا دگن. ئم ب سانس دچ ژین، واتا، ب زمانی باومگارتن،

توانستی بـیاردانمان هـیـ. گوـ لـ چـژتندا بـیار بـسـر دـنگدا دـدات، ئـو بـ وـرگرتنی یان تـکردنـو، کـواتـ گوـ دـنگی ساز و نـساز، لـبار و بـد، لـ یـکدی جیادـکاتـو. هـروها چاو وـنـیـک وـرناگرت کـ بـ حساب هینی مرـفـ، وـلـ پتر لـ مـیمون دـچـت. یان لـ هـبـستدا زرنگـی ساز پـوـر بـ کـشی بـیت: “گـر بـگـی درـژ یان کورتی وشـ بـ چـشنـک تـکـبـکرـن کـ ئیدی حـزی گوـ چـبـست، ئـوسا بـژتند کـ خاـوـنی کـشی بـیت” (ئائـستـتیکا، پـرـگرافی ۱۰۱). ئـم بـیاردانـی سـنسـکان بناغـیـ بـ استـتی یان چـوتـتی لـ هونـردا.

سـرـتا پرسیارکـی فـلسـفـی لـم پـیـوـندیـدا ئـو، کـ گـر بابـتـک لـ چـژـو، لـ توانستی بـیاردانـو، سـرهـبـدات، ئایا ئـو بابـتـ شایانی ئـو، کـ فـلسـفـی خـی پـوـ خـریک بکات؟ ئاخر مـئـریفـی فـلسـفـی تـگـیـی، کـواتـ خاـوـنی گشتـتیـی و بـ نمونـ لـ بـیارکـی لـگیکی بـم چـشنـدا دـتـ دـربـین: “مرـفـ بـمـ”. سـنسـتی بـ پـچـوانـو تایبـتیـ، یان دـرکـدن سـنسـیـکان پابـند بـ شتی تاکی نـو فـزاوـ (اومـو) سـرهـبـددـن. ئـم هـقیقـتـی سـنسـتی لـکاتی پلاتـنـو بارکـی قورس بوو بـسـر هونـرـو. ئاخر هونـر بـ دیدی پلاتن لـ هـژانی ناخـکیـو دـتـگـو و ئامانجیشی هـژاندن. ئـمـش پـمـترسیـی، چونکـ هونـرمـند بـ نمونـ وـنـی کورسیـک دـسازـنـت کـ دارتاش بـ تـختـ دروستی کردو. وـلـ کاتـک دارتاش، پـش ئـنجامدانی ئـو کار، لـنـو هـشی خـیدا لـ ئیدی (واتا لـ وـنـی هـشـکی) کورسیـی وانیـو و پاشان بـ کـرـسـ (تـختـ) لاسایـی کردـتـو، ئـوا هونـرمـند تـنیا بـو کورسیـی دارتاشـک دـهـژت و بـ بـیـ لاسایـی دـکاتـو، واتا ئـم ووناکاتـ “ئیدـ” سـرمـدیـکان، یان لـم پـیـوـندیـ ئـرـدا ووناکاتـ ئیدی کورسی، بـکـو پابـندی شتـکانـ کـ بگـ و تایبـتن بـ لـناوچوون. کـواتـ لـبـر ئـو هونـرمـندان بـ دیدی پلاتن گرنگی بـ “ئیدـ” نادن، ئـوجا بـ کارـکانـیان: بـ وـنـ و پـیکـرـ جوانـکانـیان، بـ هـنـوـنا ناخـهـژـنـر، لـ هـمووشیان ستـمـتر بـ تـمـیلکردن لـسـر شانـ کـ بـبـیـو دـمانـهـنـن پـکـنـین یان دـمانـخـنـ گریان، لـ جیهانی ئیدـ دوورمان دـخـنـو. ئـم گومانـ لـ سـنسـتی بـ درـژایـی مـژووی فـلسـفـی باـدـست مایـو.

باومگارتن سـرـتا ناچار ئـم بار بـسـر سـنسـتیـو، واتا بـتوانایـیـکـی بـ مـئـریفـ، لابـرـت، بـ ئـم مـبـستـش مـنادـلـگیـکـی لایبنیتس وـردـگـرت و ئـوجا لـرـو گـانـ بـ ئـستـتیک دـدات وکـ لکـکی سـرـبـخـی فـلسـفـی، یان وکـ تیـریـیـکی

بـگومان مـنادـكان ئـزـلى نـين، بـكـو يـكـم مـناد (گـوـهـر)، و اتـا
خودا، لـ "هـيـچ" و ئـفـراندوونى. خودا پـشـ كردارى ئـفـراندن چـند
پـشـبنـيـى كـى جـياوازى سـبارت بـ جـهـانـكـى ئـفـرـا و هـبـو، ئـو جـا
لـ بـر ئـو وى خودا بـهـهـاى چـاك و تـنـا چـاكـى دـو، ئـو و لـ نـو
پـشـبنـيـى كـانـيـدا بـ يـار بـ چـاـكـرـيـنـان دـدات، و اتـا جـهـانـكـى
كـخـرا و هـارمـنـيـانـى مـنادى دـئـفـرـنـت، ئـو جـا و كـ بـناغـى
سـازـانـدى ئـم جـهـانـ چـاكـى ئـم دـايدـنـت (كـواتـ) لـ نـوـيـدا هـيـچ
جـيـك بـ خـراپـ / شـيـتان تـخـان نـكـراو).

كـخـراوـى جـهـانـى كـردـكـى، پـكـهـاتـى كـتـوارـكـمان، دـگـتـو بـ
كـخـراوـى هـارمـنـيـانـى مـنادـكان، چـونـكـ ئـم جـهـانـ دـرـهـا و يـشـتـى
ئـوانـ، بـو هـيـشـو كـارايـيـكـى كـخـراوـى و رـگـرتـو و سـرـجـم
وودانـكـانى نـوـى يـاسـامـند و مـبـسـتمـندن. لـم و انـگـيـو
مـنادـكان، و كـ ئـفـرـا و، ئـفـرـنـريـى ئـفـرـنـريـان لـ خـ گـرتـو،
و اتـا لـسـايـى بـنـتـو ئـفـرـنـريـى كـانى يـكـم مـناد دـكـنـو و
بـمـش لـ لـاىـنى خـيانـو دـبن بـ ئـفـرـنـريـى. هـاوكـات هـر مـنادـك
كـرـكـيانـ ئـو دـئـنـت كـ بـ هـمان شـو هـر مـنادـكـى دى سـرـبـخ
لـ ئـو دـئـنـت، هـر لـ بـر ئـم هـيـشـو كـ ئـوان پـكـرا خـيان لـ
هـارمـنـيـدا دـبـنـو، بـگـومان بـ بـ ئـو وى هـيـچ پـيـوـنـديـك لـ
نـوانـيـانـدا هـبـت. ئـم خـمان دـتـوانـن لـ جـهـانـدا بـبـنـن كـ هـيـچ
شـتـكـى نـو سـروشت لـ يـكـكـى دـيـكـ ناچـت، ئـمـش بـ ئـو هـقـيـقـتـ
دـگـتـو كـ لـرـبوونى (وجودى) بـ خـ تـايـبـتى هـر مـنادـك
جـياواز لـ لـرـبوونى هـر يـكـكـى دى، و لـ لـ سـرـرـنـجـامـى
نـوچـالاكـيـكـيانـدا، يـان هـينى كـاريـگـريـى نـوـيـكـيانـدا، بـ ئـم
ئـو هـا دـنـوـنـت كـ هـروـكـ ئـوان پـيـوـنـديـان بـ يـكـديـو هـبـت،
جـا گـرچـى لـ بـنـتـو تـدا ئـو هـا نـيـى.

كـخـراوـى جـهـان هـروـها لـش و دـروونى مـرـقـيش لـخـدـگـرت، بـيـ
پـشـبنـيـى سـنـسيـى كـان و مـئـريـفـى ئـاوـزـمـنـدانـى مـرـقـ سـر بـ
هـمان كـخـراوـى جـهـانـن (بـ پـچـوانـى دـكـارت كـ و كـ جودا لـ يـك
دـا يـانـدـنـت). گـانـى بـردـوامـى مـنادـكان بـنـتـو تـيـگـانـ
پـسيـكـفـيزيـكـى كـانى ئـمـن. لـرـدا دـگـيـن بـ تـگـى دـرـكـردن لـ
لـبـنـيـتـس كـ ناوى دـنـت "پـرسـپـسيـن" و هـاوكـات لـ "ئـپـرسـپـسيـن"
جـاى دـكـا تـو.

پـرسـپـسيـن (دـرـكـردن) لـ لـبـنـيـتـس "وـروژان" نـيـى و كـ سـرـرـنـجـام،
بـكـو ناوـرـكـى يـان و نـى دـرـكـردن. ئـم بـ سـنـسـكـانـمان دـرـكـى
ئـو جـهـانـ دـكـيـن كـ دـرـهـا و يـشـتـى مـنادـكان. لـبـنـيـتـس لـرـدا لـ
"دـرـكـردنـى بـچـووك" دـدو، و اتـا لـ شـعـورـكان كـ هـسـتـيـنـكـراو
لـ نـو ئـمـدا دـنـ ئـراو. شـعـورـكان پـشـبنـيـى دـيارـيـنـكـراو،

شـواون. لـ ئاپـرسـپـسـيـن ئاگايـيـ لـبارـي ناوـرـكـكـاني دـركـكـردن. ئـمـ لـ وـشـي ئـم ئاگايـيـ دا مـئـريـفـي پـرچاـوـي ناوـرـكـكـي دـركـكـردنـمان هـيـ، كـ مـئـريـفـيـكـي پـكـهـاـتـيـيـ و بـوـيـو دـتـئـارـاوـ، كـ ئـمـ ناوـرـكـكـ دـركـكـراوـكـ بـ ئاگـالـبـوون و يادـهـنـانـو دـيـاري دـكـيـن و پـاشـان دـبـت بـ هـيـنـي خـمـان، چـونـكـ لـنـو پـيـوـنـديـي ئاگايـيـدا پـلـاندووماـنـ. كـواتـ شعـورـكـان پـشـپـلـي دـركـكـردنـي ئاگـامـنـدن، كـ ئـمـ پـاشـان لـ كارايـي نـويـكـيـانـدا لـيـان بـئـاگـادـيـن. بـ دـيـدي لايبـنـيـتـس ووداوي جـسـتـيـي و دـروونـي جودا لـ يـك لـگـگـنـيـن (وـك لـي دـكـارت)، بـكـو هـاوـون، ئـوان لـ يـكـدي سـرـبـخـن و هاوكات بـپا يـكـديـون.

ئـمـ بـ ئاوـز لـبارـي بـنـيـتـي مـناديـانـي جـيـهان دـزانـين، كـواتـي توانـسـتي مـئـريـفـمـان هـيـ، جا مـئـريـفـمـان پـيـوـنـد بـت بـ كـشـ تـگـيـي و ماتـمـاـتـيـكـيـكانـو يـان بـ تـجـروـبـي زانـسـتـيـيـو، وـلـ ئـمـ هـروـها دـركـكـردنـي سـنـسـيـمان هـيـ كـ ئـمـيش مـئـريـفـيـي، چـونـكـ دـركـكـردنـي ئـو جـيـهانـيـي كـ مـناديـانـي بـنيـاتـنـراوـ، هـنـدـنـبـت كـ ئـمـ پـيـوـنـد بـ هـردووكـيـانـو تـنـيا پـلـي جـايـوون و ئاشـكـرايـيـمان لـ مـئـريـفـدا هـيـ. ئـاخـر ئاوـز و سـنـسـكـان مـناديـانـي بـنيـاتـنـراون. لـم وـانـگـيـو نـك تـنـيا مـئـريـفـي ئاوـز مـنـدانـي كامـيل مـئـريـفـي "اسـتـيـنـيـي"، بـكـو هـروـها پـشـبـيـنـيـيـكانـي جـيـهانـيـش كـ بـ دـركـكـردنـي سـنـسـيـانـي جـيـهان چـدـبن، پـشـبـيـنـيـي "اسـتـيـنـيـي"، ئـو سـرـبـاري ناكـامـيـلي و ناـشـني و شـواويـيان. ئاوـز كـ پـدـزانـت، هـروـها سـنـسـكـان كـ دـركـي شـتـكـاني نـو جـيـهانـي كـردـكـي دـكـن، لـو "هـارمـنـيـيـدا پـكـو و گـرـدراون كـ خدا لـ سـرـتاو چـسـپـاندوويـتي. مـنادـكان لاسايـي يـكـم مـناد دـكـنـو و لـم وـتـشـدا بـچـاكـي گـردوون دـخـنـو. كـواتـ پـشـبـيـنـي لـ پـيـوـنـديـيـكـي سـروشتـيـدايـ لـ تـك هـر ئـو كـكـدا كـ پـشـبـيـنـي دـكـرت.

۲-۲ ئـسـتـيـكـي باومگارتن

باومگارتن بـ وـرگـرتـنـي مـتـافـيـزـيـكـي لايبـنـيـتـس دـرفـتـي بـ دـسـتـكـبـبـت، چـيـدي پـويـسـت نـيـي گـومان لـ توانـسـتي سـنـسـكـان بـ مـئـريـفـ بـكـيـن، هاوكات پـويـسـتـي زانـسـتـيـكـي مـئـريـفـي سـنـسـي گـان پـبـدرـت كـ ناوي دـنـت "ئـسـتـيـكـي".

بـگـومان لـ فـلـسـفـدا جـخت لـ يـك باـتـرـين فـرمـي مـئـريـفـ دـكـرت كـ "تـگـيـي" و لـ بـيارـكـي (حـوكـمـكـي) لـگـيـكـيـانـي بـم چـشـنـدا بـرجـسـتـي دـبـت: "بازنـي خـولـگـيـي"، ئـم مـئـريـفـيـش پا بـندي زـيـنـد

و لای جیانا بخت و... به پچوانان شو و ئستتیک وک تیدیری کی مئریف و با بختان و خریک ک سنسین (محسوسن) و بوش شیاوی دکرکردن. باومگارتن به جیاکردن و ئستتیک ل مئریفی تگگی، ناوی دخت تیدیری مئریفی پل نزم.

گدر سنسیتی بگشتی وک به توانا به مئریف دابنرت، ئوا د بخت و سنسیتی ش ک خای به هشی جوان ئاو د کات، ناو بنرت مئریف. ئاخر "هزرینی جوان" یش ک سپنتان (ءفویان) دتگگ، توانستکی به یار (Urteilskraft) و تیدا توانستی ونا و ژیری، زاکیر و شعور و هزر ی کدگرن. هموو به یاردانک دوو لاین ل خ دگرت: توانستکی سنسی و توانستکی زینی (ئینت لکتوولی)؛ ی ک میان چتر، دوو میان لگیک (ئم ل خوار و ووند بخت و). ئم دوو توخم به باومگارتن بناغی ئستتیکن وک تیدیری مئریف.

ئم گدر ک لای باومگارتن چاوی ئستتیک سکاوی ناخ کی و به دیه نراو بکین. ووشکانی شو ی ی کم بریتین ل: دکرکردن، ئندش، به هری سروشتی، زاکیر، به هری هبستفانی، به هری چتری چاک؛ ل ئستتیک به دیه نراو (فربوو) اهنان به توانست سکاو کان. ئم ل لردا هاوکات دبنین ک ل ئستتیک باومگارتندا جار هردوو لاینی پر دوکسیان (به ره مه نان) و سسپسیان (ورگرتن) سربخ ل ی ک دان نراون، به واتای کی دی، جوانتی تیا پرسی هون رمند نی، به کو هینی و رگریش و ئستتیک کی باومگارتن به جیاکردن و یان پو یان خریک.

به تگگیشنی نزدیکتر ل "هزرینی جوان" گدر ک به وانین ک چن باومگارتن پناسی جوانتی د کات، ئو ل لردا دوو تتر دچسپنت: جوان ئو ی ک لای مر ف رسوو مان دخت و، ل هاوکات جوان ئو ی ک کامیل. ئم ل لردا متافیزیکی جوان تیمان ه ی ک باومگارتن پاند به تیدیری ئافراندن و (خولقاندن و) ئاو ای د کات: چتر به یاردانی ئستتیک به سار "کامیلتی" با بخت کدا، به ی پویست مر ف، کارک به یار به سار شت کدا وک "جوان" ددات، ئگای ل و بخت ک داخ به یار ک است یان ه ی. گدر من به سنسکانم و (چاو، گو) به یار بدم، پویو ندیم به چتر و، ل به ئو ی به یار کم ئستتیک بخت، نابخت به یار بدم و ل لرد شو و د رفات به هاتن ئارای ه ب خسنم. باومگارتن هر ل م پویو ندید دا جخت ل بند تکی دیک د کات: نابخت چتر ک گند بخت. چن کرداری ئافراندن لای خودا هاوکات مئریف و کردار، به همان شو "هزرینی جوان" یش هاوکات مئریف و کردار و جیهان ئستتیکیان پشان ددات.

په‌شان‌دانی ئه‌ست‌تیکیان‌ئی جیهان له‌ توانستی به‌یاربه‌سه‌ردادانه‌وه‌
سه‌ره‌ده‌دات، که‌واته‌ په‌شان‌دانه‌که‌ گشته‌تی هه‌یه‌، هه‌نده‌ نه‌به‌ت که‌
له‌ره‌ ئا‌استه‌یه‌که‌ وه‌وه‌و شعور و هه‌ست وهرده‌گره‌ت. له‌م وه‌وانگه‌یه‌وه‌
گه‌ره‌که‌ جیهان له‌ په‌شبینیکردنی خه‌ییدا به‌گوهری هه‌قیقه‌ته‌که‌ی
دیاردات، واتا له‌ کامیله‌تییه‌که‌یدا، له‌م په‌یوه‌ندییه‌شدا هه‌کخستن و
هارمه‌نی به‌ هه‌مه‌جه‌ره‌تی جیاواز ده‌دره‌ت.

که‌واته‌ بابه‌ته‌کان هه‌روا ئاسان دیاردی په‌تی و سه‌ربه‌خه‌ نین، به‌که‌
له‌ دیاردانیاندا ئاماره‌ به‌ ئه‌و شته‌ ده‌ده‌نه‌ که‌ ئه‌وان به‌هه‌یه‌وه‌
دیارده‌نه‌ - به‌مه‌ناده‌. له‌م وه‌وانگه‌یه‌وه‌ چه‌ژ، یان به‌ زمانی
باومگارتن: توانستی به‌یاردان، تایبه‌تمه‌ندی هه‌ره‌که‌سه‌ نییه‌، به‌که‌
هینی په‌سپه‌ره‌ وه‌که‌ تاکه‌ دادوه‌ری هونه‌ره‌، واتا که‌سه‌تییه‌که‌ که‌
په‌روه‌رده‌یه‌کی (په‌سه‌یه‌کی فربه‌وونی) تایبه‌تی هه‌یه‌: ئه‌و خاوه‌نی
توانسته‌یه‌کی په‌گه‌ییوه‌ به‌یاربه‌سه‌ردادان و چه‌ژیه‌کی په‌هه‌راوه‌، هه‌روه‌ها
چه‌ژیه‌کی ناسک یان ورد، که‌ ئیدی کاته‌که‌ ئه‌و به‌یار به‌سه‌ره‌ جوانه‌تیدا
ده‌دات، به‌یاردانه‌که‌ی به‌سه‌ره‌ هه‌ره‌شعوره‌که‌دا نییه‌ که‌ سه‌نسه‌کان
هه‌ناویه‌انه‌ته‌ ئه‌راوه‌، به‌که‌ به‌یار به‌سه‌ره‌ هه‌ست به‌ جوانه‌تیدا ده‌دات.
له‌م هه‌سته‌دا ته‌واوی بابه‌ته‌که‌ ده‌ره‌که‌ده‌کره‌ت، ئه‌وجا کاته‌که‌ په‌سپه‌ره‌
به‌یاردات: "ئه‌مه‌ جوانه‌"، له‌ره‌دا ئه‌و ته‌واوی به‌به‌ته‌
به‌دیه‌هه‌راوه‌که‌ ده‌ناسه‌ت. به‌یه‌ ئه‌سته‌تیکی باومگارتن تایبه‌ته‌ به‌
سه‌به‌ته‌که‌: له‌ هه‌موو سه‌به‌ته‌که‌که‌دا جیهان وه‌نه‌ ده‌دره‌ته‌وه‌، یان:
بابه‌ته‌کان که‌ تایبه‌ته‌ن به‌ به‌یاری چه‌ژ، سه‌ره‌له‌نوه‌ له‌مه‌ئریفه‌دا
په‌شبینی ده‌که‌نه‌وه‌ (وه‌ناده‌که‌نه‌وه‌)، جا گه‌رچی ئه‌وه‌ به‌ شه‌وه‌ی
جیاواز: به‌ره‌مه‌نه‌رانه‌ یان وه‌رگرانه‌.

چه‌ژ هه‌چاوی کامیله‌تی جیهان وه‌که‌ جیهانی جوان دیارده‌ره‌ ده‌کات. له‌
جیهاندا شته‌کان به‌دووی یه‌که‌دا ده‌نه‌ تاکو شه‌کی خودا ده‌ره‌بخه‌ن. چه‌ن
تیه‌له‌گی ئافراندن له‌ مه‌ئریفه‌ی خودادا گه‌ره‌نتیه‌که‌ به‌ سه‌یره‌ری
جیهان ده‌بینه‌ته‌، به‌ هه‌مان شه‌وه‌ باومگارتن له‌ توانستی به‌یارداندا
(چه‌ژدا) بناغه‌ی هه‌نانه‌ئاره‌ی کاری هونه‌ری ده‌بینه‌ته‌. په‌سه‌ی
هه‌نینه‌وه‌ هه‌میشه‌ وه‌وینی په‌تر و په‌تری گه‌شگیر (ئه‌که‌سه‌ته‌نزیفه‌)
ده‌خاته‌وه‌، ئه‌وجا له‌ که‌تاییدا په‌شانی ده‌دات که‌ ئه‌م جیهانه‌ به‌هه‌سته‌
(به‌گوهری گریمانه‌که‌ی لایبنیتس) په‌که‌هاته‌یه‌کی هارمه‌نیان‌ئی به‌ته‌ترین
کامیله‌تی شه‌اوه‌، واتا: چاکترین سه‌ره‌جه‌م جیهانه‌ شه‌اوه‌کان. هونه‌ره‌
چاوه‌ به‌ کامیله‌تی جیهان ده‌کاته‌وه‌.

به‌مه‌ شه‌وه‌یه‌ هونه‌ره‌ ده‌به‌ته‌ به‌ لاسایی، چونکه‌ باومگارتن ئافراندنی
هونه‌ری په‌به‌ته‌ ده‌کات به‌ کرداری ئافراندنی خوداوه‌. هه‌ردوو
ئافرانه‌ره‌، خودا و هونه‌رمه‌نده‌، ئه‌وجا ئافره‌هه‌راوه‌کانیان، له‌
په‌یوه‌ندییه‌کی هه‌هه‌یه‌دان: خودا، وه‌که‌ گه‌شگیر و مه‌زنترین، خه‌ی له‌

سرووی مرځو، کوات له سروی هونرمندو د بینتو، بیهانی ئافرلراوی خودا د بېت بېشنموونې ئافرانندنه کانی هونرمند: ئو لاسای جیهان، سروشت، دکاتو، بگومان نک ئو سروشت ک کردکیان، وک دیاردی فاکتی، لگگپی، بکو هونر لاسای پشبینی کی سروشت له کامیل تی و هارم نیدا، کوات هینی ئو سروشت ی ک بند تی سروشتی فاکتی: "سروشت و ه بستان شتی هاوشو د هندن ئراو، هر ل بر ئم هی ش ک ه ب ست لاسای سروشت" (پرگراف ۱۱۰).

ه بستان ب مئریفی ورد و هونری، وردتر و شتر پشبینی ئو سروشت هارم نی دکاتو ک خودا ئافرانندوی تی، بیه باومگارتن پناسی ه ب ست دکات وک "بژتنی کامیلی سنی"، بژتنیش تیا کاتک کامیل، گر هاتوو توخم کانی تق لا بدن ب ئوی ب مئریفی پشبینی سنی کان بگن (پرگراف ۷). جوانی، جا له لاین ه بستان، وند ساز یان موزیک سازو بهزر نرت، سرئ نجامی پیو ندی کی هارم نی، هینی پک و سازی (ک نسوس) پشبینی کان لنو ی کدیدا و هرو ها هینی دستوژ کانش ک ب گوزار شتکردنی ئوان ب کارد ه نرن. گرچی هونرمند ئازادی کی تایب تی هی، سر ای ئو ناچار پابندی یاساکان بت تاکو ب پان و له استی م تفیزیکی نریک و و.

لر دا وونتر ئدگار کی کرکیان ی ئستیک کی باومگارتن د بینن: هر شتک ئستیکیان چوت ببت، له هونردا جی ناببتو. هر شتک سنی کان توو بکات و ب و هی شو و نتوانن قبوو ی بکن، چوت. ساری ئسپ ب ملی مر ف ناگونجبت - ئستیک باومگارتن قبوو ی ناکات. هر لم وانگ ی و ه بستان نک ناتوانت ببژت: "سرما ی زستان ناخم گرم داد نبت چونک هینی نیشتمان ک م". ئاخر لر دا کارایی کی پکفی سنی و لگیک (شور و زین) لگگ نی. هونر ناببت له بند تی جوان تی و چاک و است تی دوور بک و و، ب شو ی کی دی ببژین، هونر د ببت خای ب دوور بگرت له ناکامیل تی ی مئریفی سنی ک ب باومگارتن واتای ناشرینی دگ ی نبت.

له بند تدا ئو مان تیک کی کان بوون ک دوا ی باومگارتن ناشرینان ه نای ن و ئستیک و. ب نموون فریدریش شلاگل ل دژی ت وانی "چاک"، است تی و جوان تی "لای باومگارتن د بژت، گر ئرکی هونر ئو ببت ک "نرری ها" بگ ی نبت، ئوا ناشت کای ی هونر تیا جوانی ببت، چونک ه های تی (ئلموت ق) پرژ پچ وان ک ش له خ دگرت، و تا: خراپ،

نال باری، ناکامیل تی، و رانی، ب کورتی؛ ناشرینی. ب گومان
 گ ر ک ل ل ر دا ئاماز ب ئو ب بدین ک باومگارتن لاری ل
 هزارندنی یان دا شتنی ناشرینی نیی گ ر ها توو ب جوانی وودات،
 و ل ب دیدی ئو هزارندنی ناشرینی ب ناشرینی ل د ر و ی هون ر،
 ئاخر، و ک پ شتر پ شانمان دا، ناکامیل تی م ئریف ی س نسی ب ئو
 واتای ناشرینی د گ ی ن ت، ئ م ش ب ند ب م تافیزیکی جوان تی و
 لای ئو.

ب ه ر ح، ه و ک ی باومگارتن ب دانانی هون ر ل ن و چ و ی
 تی ری ک ی م ئریف ی س نسی دا کاریگ ری ل س ر سیست م
 ئست تی کی کانی س د م ه ژ د ی م نواند، ئو بوو ب پا ه ز کی
 ئ شای کان، م ر ق ل شای کاند د یویست ب دا شتنی جوان تی
 ل زانستدا و ب ب ر ج ست کردنی ل هون ردا، "توانست" ل ی ک
 جودا کانی ئاو ز و س نسی تی ی ک ب خات، تا کو ب و ی و کاریگ ری
 ل س ر م ر ق بنو ن ت ب ئ و ی ب ب ت ب ئست تی کی. ه ر و ه
 ئست تی کی باومگارتن ل ئیدیالیزی ئمانیدا بوو ب بنو ن ت ک ب
 کارکردنی ه ر ی ک ل کانت و ش لینگ و ه گل؛ ئمان، ب گو ر ی
 م ت دی هزارینی خ یان، خ گ ر داو ب باومگارتن و پرس کانی
 ئست تی کیان ب دیار ه نانی جیاوازی تایب ت پتر ئاو ها کرد. ب
 نمون کانت ب ز و باومگارتنی ناو نا "شار زای کی بلیم ت
 ل ن و م تافیزیکی کاند"، ل ئو م تافیزیکی جوان تی
 تکر د و. ب دیدی کانت جوان تی هیج بای خ کی م تافیزیکی نیی
 و ت نیا ب ند ب خودی س ب ژ کت و. بای تی ب یاری ئست تی کی
 (واتا ب یاری چ ژ) بریتی ل ه ست، ه ستیش ل لای نی خ ی و
 کاریگ ری ل س ر هاتن ئارای م بستی س ب ژ کتیفی د نو ن ت، ک
 است و خ (واتا ب ب ت گ) پ ح زان شعوری پ د ک رت. جوان تی
 م ئریف مان پ نا گ ی ن ت، چونک جوان تی ب ره می گ م ی ئازادی
 ه ز کانی م ئریف ی، واتا هینی توانستی و نا کردن و ز ی ن. ئاخر
 گ ر ت گ ن ب ت، م ئریف ش نا ب ت.

س ر چاو کان:

ب کوردی:

ئان ماری گ تمان زیف رت: ب ب ری ک ب ئست تی ک. ل ئمان نیی و:
 کاو ج لال. چاپی دوو م. کورد او م ۲۰۲۲.
 ب ئمانی:

Baumgarten, Alexander Gottlieb: Ästhetik. Hamburg 2007.

Hauskeller, Michael: Alexander Gottlieb Baumgarten. In:
Klassiker der Kunstphilosophie, hg. Stefan Majetschak,
München, 2005.

Leibniz, Gottfried Wilhelm: Monadologie. Stuttgart 1994.

Ursula Franke, Baumgartens Erfindung der Ästhetik, Münster
2018

Metzler Philosophen Lexikon. Spektrum.de